

De herontdekking van het landschap ¹

Wim Bonis

De derde optie

In Westerse media discussies wordt het (institutionele) Christendom vaak tegenover de (mechanistische en materialistische) wetenschap geplaatst: het nooit eindigende debat tussen religieuze gelovigen en wetenschappelijke onderzoekers. In deze discussies wordt vaak aangenomen dat deze twee samen het hele spectrum omvatten. De diverse crisissen die ons vandaag de dag confronteren – waaronder een financiële crisis, een milieucrisis en een religieuze/spirituele crisis – illustreren dat het kiezen voor een bepaalde kant ons op geen enkele wijze dichter bij het creëren van een betere wereld heeft gebracht. In feite zijn deze crisissen niet meer dan verschillende manifestaties van één grote crisis, die we onder ogen moeten gaan zien op een dieper niveau. Daarom is het belangrijk om te weten dat er een derde optie bestaat die structureel is genegeerd door de media en elders, maar die in dit opzicht de potentie heeft om de geest te openen. In mijn optiek speelt in die derde optie het Godinnenerfgoed, en de manier waarop dit zich uitdrukte en nog steeds uitdrukt via het (heilige) landschap, een centrale rol.

Om een goed idee te krijgen van de herontdekking van het landschap, moeten we eerst iets zeggen over het Godinnenerfgoed. Daarvoor moeten we diep in het verleden duiken, tot in de prehistorie. Zoals bekend zijn sinds the 19^e eeuw ontelbare figurines en beelden van Godinnen uit verschillende prehistorische perioden uit de grond gehaald door archeologen. Dit feit kan niemand zijn ontbaan die regelmatig archeologische museums heeft bezocht. Als sinds een aantal decennia heeft dit veel onderzoekers met verschillende achtergronden geïnspireerd om boeken te schrijven die laten zien dat voor de opkomst van Godgeoriënteerde religies Godinneverering wijdverbreid heeft bestaan. (We komen hier later uitgebreider op terug.) Wat ik het Godinnenerfgoed heb genoemd, is de spirituele ervaring van het leven die teruggaat tot de wortels van de mensheid en uiteindelijk mensen heeft geïnspireerd tot het creëren van vrouwelijke voorstellingen in antropomorfe vorm. Oorspronkelijk,

echter, is het Godinnenerfgoed immaterieel en niet-antropomorfisch van aard geweest.

Het Godinnenerfgoed was oorspronkelijk geworteld in levens die voor het merendeel werden doorgebracht in onder de blote hemel, hetgeen werd gereflecteerd in een *buitendeurs spiritualiteit*² die uitdrukking gaf aan een gevoel van volledig te zijn opgenomen in de omringende wereld en onlosmakelijk ermee verbonden te blijven; een gevoel van leven *in* een Natuur die in al haar facetten *beziel*d was. Een dergelijke overweldigende levenservaring moet ook een gunstig effect hebben gehad op de relaties tussen mensen. Antropologisch onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat jager-verzamelaar samenlevingen – die waarschijnlijk honderd duizenden jaren hebben bestaan, in ieder geval veel langer dan de paar duizend jaar van landbouwcultuur and urbanisatie – meestal egalitair en vredelievend van aard zijn geweest.³ Dit is een grote verandering ten aanzien van het beeld dat langs populair is geweest van pre-agrarische samenleving die bevolkt werd door door onbeschaafde, oorlogzuchtige ‘barbaren’, in een lelijk verleden dat we gelukkig achter ons hadden gelaten en waar we op een gepaste afstand naar konden kijken in het museum. We zijn ons meer bewust ervan geworden dat deze oude samenlevingen ons echt iets belangrijks te leren hebben, iets dat we geleidelijk aan verloren hebben.⁴ Dit artikel beoogt duidelijk te maken dat het onderzoeken van deze samenlevingen, onze geest kan openen voor hun wijsheid en ons daarmee kan verbinden. Niet in de laatste plaats kan dit ons ook helpen om de (kracht van het heilige) landschap te herontdekken. En daarmee om een beter beeld krijgen van wie we in feite zijn.

Het antropomorfiseringsproces

Door de millennia heen heeft zich binnen het Godinnenerfgoed een langzaam maar geleidelijk steeds verdergaand antropomorfiseringsproces (excuses voor dit lelijke woord, ik heb helaas geen beter woord kunnen vinden) gemanifesteerd. Het Godinnenerfgoed was in eerste instantie een niet-menselijk natuurlijk fenomeen, maar de Godin kreeg door de tijd heen steeds meer menselijke trekken. De eerste tekenen van het antropomorfiseren van de Godin kan worden waargenomen in het gebruik van symbolen die naar de Godin verwijzen. Duidelijk in dit geval is de vorm van de driehoek die de vulva voorstelt, maar andere symbolen zoals de cirkel en de spiraal, waaruit later het labyrint ontstond, zijn ook belangrijke Godinnesymbolen. Marija Gimbutas was de eerste onderzoeker

die het gebruik van symbolen in het Paleolithicum verbond met de verering van de Godin, en zij categoriseerde en kwalificeerde die als de oudste taal van de mensheid – waardoor ze de samenleving waarin de Godin werd vereerd binnen de context van de beschaving bracht. De volgende stap op de weg van het antropomorfiseren van de Godin werd in het Paleolithicum genomen toen mensen begonnen met het creëren van vrouwelijke beeldjes. Toen werd het vrouwelijk lichaam weliswaar gebruikt om heilige symboliek te belichamen, maar niet om realistische uitbeeldingen van Paleolithische vrouwen te maken. Abstracte symbolen en dieren figuren werden vaak tot onderdeel gemaakt van de manier waarop zij werden uitgebeeld in de periode van het Paleolithicum en later. Weer was het Marija Gimbutas die veel heeft bijgedragen aan het begrijpen van de Paleolithische ‘Venus’ beeldjes als voorstellingen van de Godin, door ze te verbinden met de veel latere Neolithische beeldjes en grotere beelden, en deze beiden te beschouwen als deel van een belangrijke continue culturele ontwikkeling.

Een andere teken van het proces van het antropomorfiseren van de Godin kan worden waargenomen in de vormen die mensen kunstmatig in het landschap hebben aangebracht: in de heuvels die werden gemaakt in de vorm van de baarmoeder, en in de tumuli (dolmens die met aarde werden bedekt), die vaak werden gemaakt in vorm van het hele vrouwelijke lichaam. De archeologische overblijfselen van deze heuvels, tumuli en onbedekte dolmens gaan slechts terug tot het Neolithicum, maar de idee van de baarmoeder in het landschap gaat helemaal terug tot de Paleolithische grot. Pas veel later werd het antropomorfiseringsproces eindelijk gecompliceerd in de Griekse en Romeinse godheden, waarvan de beelden perfecte kopieën waren van de menselijke vorm en het gedrag ook erg veel was gaan lijken op menselijke gedrag.

De Neolithische steencirkels

De Engelse archaeoloog en meteoroloog Terence Meaden heeft laten zien dat in het Neolithicum de Godin ook werd voorgesteld op een non-antropomorfische wijze door de steencirkels. Hij heeft overtuigend beargumenteerd dat steencirkels zoals Stonehenge en Avebury in Engeland en de Drombeg stone circle in Ierland uitdrukking heeft gegeven aan het Heilige Huwelijk tussen de Godin en de mannelijke God. Hij gelooft dat dit de belangrijkste reden is waarom de mensen indertijd de steencirkels hebben opgericht. De cirkel vertegenwoordigde de baarmoeder van de

Godin waarin op specifieke dagen in het jaar een fallisch-vormige schaduw werd geprojecteerd, die werd veroorzaakt door een zonnestraal op een steen buiten de cirkel. Hoewel dit liet zien dat zowel de Godin als de God een rol speelde in de Neolithische spiritualiteit/religie, was Meaden van mening dat dat de Godin de centrale godheid erin was.⁵

De bewuste integratie van het spel tussen de zon en de aarde in de bouw van de steencircles wijst erop dat het heilige in de Neolithische tijd nog werd ervaren in de vorm van een buitendeurs spiritualiteit. Meaden's bevindingen hebben ook duidelijk gemaakt dat veel Neolithische mensen het contact met hun godheden nog beleefden op een non-antropomorfe manier, en dat in die tijd de intieme relatie van het Godinnenerfgoed met het omringende landschap nog levend was. Als we verderop komen te spreken over Henry Corbin's idee over de originele betekenis van de tempel, zullen we zien dat de Neolithische mensen inderdaad hun tempels (die in mijn opvatting ook de steencirkels bevatten) doelbewust oprichtten op nauwkeurig geselecteerde plekken in het landschap. Op deze manier hebben zij laten zien dat hun tempels geen bouwwerken waren die afzonderlijk konden worden begrepen, maar alleen middelen waren om hun intieme ervaring van en verbondenheid met het landschap uit te drukken.

Keltische buitendeurs spiritualiteit en de Romeine genius loci

Het is interessant dat zelfs via de Keltische cultuur zowel de non-antropomorfe aard van de godheden als de buitendeurs spiritualiteit heeft kunnen overleven tot in de Romeinse tijd. De Godin was het gelukt om belangrijk te blijven in de Keltische cultuur ondanks de sterke Indo-Europese invloed die zich had verspreid over heel Europa. In de Ierse Keltische traditie zijn diverse Godinnenamen aan ons overgeleverd, waaronder Dana, Eriu, Brigid en de Cailleach. Pas onder invloed van de Romeinse cultuur werden sommige Godinnen uitgebeeld op een antropomorfe manier, zoals Epona op het Europese vasteland, Nehalennia in Nederland, en de drievoudige Matres of Matronae, die met name in het stroomgebied van de Rijn zijn vereerd. Maar daarvoor hadden de Kelten over het algemeen geen antropomorfe vorm gegeven aan hun Godinnen en Goden. Daarnaast vereerden zij hen ook bij voorkeur in de open lucht. Zij hadden niet de gewoonte gehad om tempels te bouwen in de 'binnendeurs' trend van de Grieken en Romeinen. Dat de open lucht context van de Keltische spiritualiteit het zelfs lukte om te overleven onder het Christelijke regiem, wordt, bijvoorbeeld, aangetoond door de vele

heilige bronnen in Ierland, gewijd aan Maria, Saint Bridget of aan andere Christelijke heiligen.⁶

De Godin speelde een centrale rol in deze Keltische buitendeurs spiritualiteit, en werd oorspronkelijk op een non-antropomorfische wijze vereerd. Zij werd gelijkgesteld met het land zelf, was nauw verbonden met de vruchtbaarheid ervan en met de gezondheid en het welzijn van de mensen. De Godin was in de eerste plaats de Godin van het Land, een krachtig non-antropomorfisch wezen. De Ierse Keltische geleerde Proinsias Mac Cana heeft erop gewezen dat de *sacred sovereignty*, de heilige soevereiniteit, vertegenwoordigd door de Godin als de personificatie van Ierland, een permanent en fundamenteel element is van de Ierse traditie.⁷ Volgens de Ierse archeoloog Barry Cunliffe zijn alle Godinnen in de Ierse traditie van de Keltische mythologie reflecties van de *Mother Earth Goddess*, de Moeder Aarde Godin, (en alle mannelijke Goden reflecties van de *Tribal God*, de God van de stam).⁸ In de Keltische wereld was er een traditie dat de (locale) koningen alleen konden regeren nadat zij ritueel waren getrouwd met de Godin van het Land, die er voor zorgde dat het land vruchtbaar was, en de mensen gezond en voortvarend. Dus de Godin kon zich lokaal via het landschap manifesteren maar kon ook het hele land belichamen. Veel later kreeg dit thema nog steeds uitdrukking in de Koning Arthur verhalen via de figuur van de *Fisher King*, de Visserkoning: zijn lijden was direct verbonden met het ontstaan van de *Wasteland*, het woeste braakliggende land, dat pas tot een einde zou komen als hij weer beter geworden zou zijn, als zijn wond geheeld zou zijn.

Ook buiten de Keltische cultuur zijn er aanwijzingen dat de buitendeurs spiritualiteit heeft kunnen overleven. In de Romeinse cultuur, bijvoorbeeld, bestond er een wijdverbreid respect voor de zogenoemde *genius loci*, de geest van de plek. E.V. Walter heeft erop gewezen dat op het diepste niveau de geest van de plek de generatieve energie van de plaats symboliseerde: 'Het beeldde een specifieke, persoonlijke, spirituele aanwezigheid uit die een plaats bezielde en beschermde.' Hij voegde eraan toe dat de Romeinse veroveraars, ondanks het feit dat ze de mensen domineerden en hun eigendommen in beslag namen, de onafhankelijke spirituele soevereiniteit respecteerden van de plaatsen waar ze hun kamp opsloegen en dat ze daar vaak een stenen altaar hebben opgericht voor de geest van de plek. Als voorbeeld verwees hij naar een stenen altaar dat in 1771 in Schotland werd gevonden bij de Muur van Antonius en was gewijd aan de "Genio Terrae Briannicae" – aan de geest van het Britse land.⁹

Dus de oude wortels van buitendeurs spiritualiteit leefde zowel voort in de Keltische als in de Romeinse cultuur. Dit betekent dat deze nog steeds bestond in het hart van de Westerse beschaving toen de historische ontwikkeling aanving.

Draagbare beeldens and beelden verbonden met het landschap

Het is belangrijk te realiseren dat de verbinding tussen de Godin en het landschap niet verdween toen mensen beeldjes en grotere beelden van de Godinnen begonnen te maken. Ondanks het feit dat deze creaties draagbaar waren, kon – net als bij de Neolitische bouwwerken – hun betekenis niet afgescheiden worden van de specifieke localiteit waartoe ze behoorden. We moeten ons bedenken dat dit voornamelijk het geval is geweest bij de individueel gecreerde beeldjes en beelden, waarin iets van de specifieke localiteit was opgenomen (en niet zozeer, bijvoorbeeld, bij massaal geproduceerde terracotta beeldjes uit de Romeinse tijd). Zij moeten in de eerste plaats beschouwd worden als *ikonen* (niet als idolen), een soort tussenpersonen die mensen moeten helpen om in contact to komen met de kracht van de Godin die aanwezig was daarbuiten in de wereld, in de natuur rondom hen heen, voorbij aan de beeldjes of grotere beelden.¹⁰ Zodra zij naar het museum waren verplaatst, verloren ze iets belangrijks van hun oorspronkelijke kracht: de heilige kracht van de specifieke plek waar zij waren gecreëerd of gevonden en waartoe zijn behoorden. In dit verband heeft de Franse Keltische geleerde Jean Markale gezegd: ‘Als in zeer oude tijden een beeld was opgericht op een zorgvuldig bepaalde plaats, dan deed zijn aanwezigheid zich daar gelden als een element van concentratie, van kristallisatie, van verschillende magnetische stromingen, tellurisch en kosmisch.’ Hij betoogde dat het beeld altijd op een precieze plek thuishoort en al zijn kracht verliest wanneer het naar elders wordt verplaatst, zoals naar een museum. In een museum zijn de beelden misschien van de ondergang gered en hebben ze goed onderdak gekregen, maar daar hebben ze volgens Markale ook alle spirituele of religieuze waarde verloren en zijn ze levenloze objecten geworden.¹¹

De verbondenheid van beeldjes en beelden met het landschap verdween zelfs niet na de opkomst van het Christendom. Dit kunnen we in het bijzonder zien bij de vererving van de zogenoemde Zwarte Madonna. Volksverhalen en legenden over de oorsprong van de beelden van de Zwarte Madonna onthullen dat veel ervan toevallig zijn ontdekt op ongerepte, natuurlijke plekken, soms vlakbij een bron, soms op een heuvel

of soms vlakbij een bos. Dit bleek vaak een plek te zijn die eerder was gebruikt door pre-Christelijke culturen. Legendes hebben vaak verslag gedaan van mensen die hadden geprobeerd om het ontdekte beeld naar de ‘beschaafde wereld’ te brengen, maar moesten ervaren dat het beeld herhaaldelijk bleef terugkeren naar de plek in de natuur waar het in beginsel was gevonden. Uitendelijk inspireerde dit mensen om de Zwarte Madonna te vereren op of vlakbij de plek waar het beeld was gevonden en daar een kapel of een kerk te bouwen.¹² Deze legendes laten zien dat in de Christelijke verering van de Zwarte Madonna de oude verbinding van het Godinnenerfgoed met het landschap nog steeds levend was. Dit zou kunnen verklaren waarom de kerkelijke autoriteiten nooit zijn opgehouden om achterdochtig te zijn over de Zwarte Madonna verering en waarom door de eeuwen heel veel beelden zijn vernietigd.

De oude wortels van de Godin

Om de verbinding van het Godinnenerfgoed met het landschap in perspectief te zetten, is het belangrijk om te onderkennen dat de Godin oudere wortels heeft dan de mannelijke God. Hoewel dit nog niet volledig wordt geaccepteerd door academische wetenschappers, heeft vanaf de laatste decennia van de 20^e eeuw onderzoek (op verschillende wetenschappelijke terreinen) in toenemende mate gesuggereerd dat de verering van mannelijke Goden of van de monotheïstische God van het Judeo-Christelijke erfgoed vooraf werd gegaan door Godinneverering.¹³ Natuurlijk is het onmogelijk om ‘hard bewijs’ hiervoor te leveren, maar als we diverse bronnen naast elkaar plaatsen, wordt het op zijn minst heel plausibel dat de Godin oudere wortels heeft dan de mannelijke God. We hebben vier belangrijke bronnen hiervoor: archeologie, psychologie, mythologie en geschiedenis.

Ten eerste is er aan de ene kant de overweldigende hoeveelheid Godinnenbeeldjes en grotere beelden die uit de aarde zijn gehaald of zijn gevonden door archeologen vanaf het Paleolithicum, en aan de andere kant het veel geringere aantal beelden van mannelijke Goden die zijn gevonden en die over het algemeen ook nog van een recentere datum zijn. Hoewel er nog steeds een debat gaande is tussen wetenschappelijke onderzoekers en wordt beargumenteerd dat deze wellicht gewone vrouwen van vlees en bloed zouden kunnen voorstellen, voor mij ligt het veel meer voor de hand om ze te begrijpen als manieren waarop onze verre voorouders gepoogd hebben om uitdrukking te geven aan hun beleving van de heilige wereld.

De tweede bron, de psychologie, kan helpen om dit aannemelijker te maken. Het wordt steeds duidelijker dat het menselijk ego waarschijnlijk niet veel ouder is dan 6000 jaar. De Engelse psycholoog Steve Taylor heeft veel bewijs hiervoor geleverd in zijn boek *The Fall*.¹⁴ Het impliceert dat, wanneer we het leven van onze prehistorische voorouders bestuderen, we in de regel te maken hebben met mensen bij wie de bewuste ervaring van het leven heel anders moet zijn geweest dan die van ons moderne mensen. Zonder de beschikbaarheid van het ego perspectief konden ze zich nog niet van de wereld waarin zij leefden afscheiden zoals wij gewend zijn om te doen. Pas nadat het ego zich had ontwikkeld konden we onszelf laten geloven dat het leven en de wereld om ons heen van buitenaf (rationeel) geobserveerd konden worden. Het Godinnenerfgoed was een realiteit voor onze verre voorouders, omdat zij in hun egoloze gemoedstoestand op een redelijk vanzelfsprekende manier een intieme verbondenheid met het landschap ervoeren. We komen aan het eind van dit artikel nog terug op de evolutie van het ego, die Taylor vanwege zijn overwelgende aard heeft aangeduid als *ego-explosie*.

Ten derde heeft onderzoek op het gebied van de vergelijkende mythologie onthuld dat de Godinnen op een zeker moment in de tijd bewust zijn gedegradeerd tot een positie die ondergeschikt was aan de mannelijke Goden. Mythologisch gesproken vond de eerste verschijning van de mannelijke God plaats als the zoon/geliefde van de Godin in het Neolithicum. Er is bewijs van veel van deze heilige paren, die ook in latere perioden nog bleven verschijnen: Inanna met haar zoon/geliefde Dumuzi, Astarte met Tammoez, Cybele met Attis, Isis met Osiris, Venus met Adonis en zo verder. Maar toen de patriarchale samenlevingen opkwamen, waren de mannen die de macht in handen hadden blijkbaar niet zo blij met deze zoon/geliefde onder de heerschappij van de Godin. Dus de zoon/geliefde raakte betrokken in een competitie met haar en een strijd tegen haar. En net zoals de mannen met macht, lukte het de mannelijke Goden om hun macht te vergroten. We kunnen zien hoe in het oude Mesopotamië de Godin Tiamat werd verslagen door de God Mardoek – hetgeen erin resulteerde dat Mardoek zichzelf tot Scheppergod maakte, die de wereld creëerde uit haar gedode lichaam. In het Klassiek Griekenland werd Zeus de absolute heerser op de Olympus. In de Bijbel werd God de enige Schepper en kon de aanwezigheid van de Godin alleen nog worden teruggevonden in een verholde vorm.

De Amerikaanse mytholoog Joseph Campbell heeft deze grootschalige verandering naar het patriarchaat en de heerschappij van de mannelijke Goden *The Great Reversal*, de Grote Ommekeer, genoemd. Echo's hiervan kunnen worden waargenomen in de negatieve reputatie van de vrouwelijke bijdrage aan het leven of zelfs in een complete ontkenning ervan. Pandora had een kruik die al het kwaad van de wereld bevatte. God schiep Eva uit Adam's rib. Zeus baarde Athene vanuit zijn eigen hoofd. Heracles' reputatie bestond er voornamelijk uit om 'de overwinning van Hera' te zijn. Philip Slater heeft in Heracles het prototype van de Griekse God gezien die betrokken was in een continue strijd tegen de krachten van de Moeder Godin Hera, als een reflectie van de strijd van de zoon tegen het domein van de moeder.¹⁵ Andere mannelijke mythologische helden zoals Python en Sint Joris moesten voortdurend hun superioriteit en controle bewijzen door een gevecht aan te gaan met de kracht van de draak – die het Godinnenerfgoed vertegenwoordigde in een bedreigende en verholde vorm.

Ten vierde heeft de geschiedenis ons in algemene zin voorzien van een nogal beperkte weergave van 'beschavingen', die allemaal georganiseerde bleken te zijn op een patriarchale wijze. We danken het aan de feministisch-georiënteerde onderzoekers dat we een veel duidelijker beeld hebben gekregen van waarom ze op deze wijze georganiseerd waren, en ook van wat voor soort beschaving aan hen was vooraf gegaan. Riane Eisler laat in haar boek *The Chalice and the Blade* (De kelk en het zwaard) overtuigend zien, dat deze patriarchale samenlevingen, die zij collectief als de manifestatie van een *dominator cultuur* beschouwde, vooraf waren gegaan door een *partnerschap cultuur*. In een partnerschap cultuur werden vrouwen en mannen, en het daarmee gerelateerde vrouwelijke en mannelijke, gelijkwaardig gewaardeerd; en in de latere dominator cultuur gingen de mannen en het mannelijke overheersen over de vrouwen en het vrouwelijke. Zij heeft bewust vermeden om de samenleving die volgens het partnerschap principe waren georganiseerd als *matriarchaal* te kwalificeren, maar gaf er de voorkeur aan om ze als *gylanisch* te beschouwen – om daarmee te benadrukken dat de vrouwen en mannen gelijkwaardig werden gewaardeerd. Belangrijk voor ons verhaal is het feit dat in deze vroegere partnerschap cultuur Godinneverering centraal had gestaan, en dat in de latere dominator cultuur de mannelijke God voor zichzelf een positie had verworven van absolute macht aan de top van een hiërarchie. Hierdoor werd tegelijkertijd de oeroude kracht van het Godinnenerfgoed (zoveel als mogelijk was) onderdrukt. Terwijl de

partnerschap cultuur over het algemeen vreedzaam was geweest, kwam in de dominator cultuur de centrale focus op de strijd te liggen: vandaar de symbolen van de kelk en het zwaard.¹⁶ Verderop gaan we wat dieper in op het fenomeen van de strijd, dat – zoals het in menselijke samenlevingen vorm heeft gekregen – in essentie een *dualistische* strijd was, en nog steeds is.

Schepping door een Godin

Anne Baring en Jules Cashford hebben laten zien in hun boek *The Myth of the Goddess* dat schepping door een Godin goed onderscheiden moet worden van schepping door een mannelijke God, zoals de schepping in het Genesis verhaal. Een mannelijke God scheidt van buitenaf, zoals de Bijbelse God deed vanuit zijn Hemel, en blijft altijd gescheiden van zijn schepping. Een Godin scheidt leven uit haar eigen (spirituele) wezen, en blijft daarom onlosmakelijk verbonden met haar schepping – en is er altijd in aanwezig. Zij *is* haar schepping. Dit inzicht is erg belangrijk hier, omdat het ons kan helpen om te begrijpen waarom in het Godinnenergoed het heilige een inherente kwaliteit is geweest (nog steeds is) van de natuur, van het landschap. Bewijs voor deze kwaliteit van het Godinnenergoed wordt geleverd door het feit dat in het verre verleden allerlei natuurlijke fenomenen – bergen, heuvels, rivieren, bronnen, bossen, in feite het hele landschap – werden geassocieerd met de kracht van de Godin en zelfs met de Godin zelf gelijk werden gesteld. De mensen herkenden de aanwezigheid van de Godin in de wereld om hen heen omdat zij die wereld niet van buitenaf maar van binnenuit had gecreëerd – en ook nooit was gestopt met dit creëren, want voor haar was dit een onafgebroken proces. De heilige kwaliteit van de natuurlijke wereld is blijven voortleven tot de dag van vandaag in de vele namen van bergen, heuvels, rivieren, bronnen en bossen waarin de naam van een Godin of een latere Christelijke heilige nog doorklinkt. Soms kan haar voormalige aanwezigheid ook nog indirect worden vermoed, verscholen achter de sluier van Duivelse of Helse namen.

Baring en Cashford laten zien dat er in het Godinnenergoed ruimte is voor zoals het vrouwelijke als het mannelijke: het rijk van de Goden is er ook in opgenomen. Zij identificeren de Godin met *zoe* en de God met *bios*. *Zoe* verwijst naar het geheel van de bezielde natuur, die alle cycli van het leven omvat, de inzichtbare en tijdloze Wereldziel; en *bios* verwijst naar haar tastbare manifestaties in de tijdelijke wereld.¹⁷ Zoals de granen en het fruit, waren de Goden deze tijdelijke manifestaties, geboren uit de

baarmoeder van de Godin. De traditie van de Godin met haar zoon/geliefde, waarnaar we hierboven hebben verwezen, drukte een zelfde onderlinge relatie uit. En echo's hiervan kunnen we nog horen in onze traditionele concepten van *Moeder Aarde* of *Moeder Natuur* en *Vadertje Tijd*. De combinatie van *zoe* en *bios* maakt de natuur tot een bezielde natuur, waarin het onzichtbare altijd aanwezig is in het zichtbare.

Matrix ontwikkelingen

Soms wordt de indruk gewekt dat de religies waarin een mannelijke God centraal werd vereerd in staat zijn geweest om de vroegere Godinverering volledig te integreren, simpelweg door deze te transformeren naar een nieuw vorm. In dit transformatieproces, dat soms ook een omzetting van Godin naar God inhield, ging echter het meest essentiële van het Godinnenerfgoed verloren: het bewustzijn dat alle levensvormen – inclusief het menselijk leven – hun leven te danken hebben aan een onafgebroken gevoed worden vanuit één of meerdere matrixen. Een matrix – een woord dat is gerelateerd aan ‘materie’ en ‘moeder’ – is een organisch, onzichtbaar omhulsel dat de Natuur tijdelijk en op veel verschillende niveaus in het leven roept, dat (materieel of immaterieel) voedsel verschaft en het mogelijk maakt voor (kwetsbare) wezens om te groeien. Een voor de hand liggend voorbeeld van een matrix is natuurlijk de baarmoeder waarin een foetus 9 maanden kan groeien.

Volgens Joseph Chilton Pearce biedt een baarmoeder drie dingen aan nieuw leven: ‘een bron van een mogelijkheid, een bron van energie om deze mogelijkheid te exploreren, en een veilige plek waar deze exploratie kan plaatsvinden’.¹⁸ Pearce betoogt dat deze baarmoederlijke matrix zich voortzet na de geboorte in tal van andere matrixen, die ons de mogelijkheid geven om verder te groeien, niet alleen biologisch maar ook psychologisch en spiritueel: bijvoorbeeld, via de matrix van ons gezin, van vriendschap, school, een politieke partij, een kerkgemeenschap, een (sport)vereniging of een universiteit. Zij zijn allen tijdelijk van aard: zoals de baarmoeder zullen zij op een gegeven moment negatief worden, ons ‘in de weg gaan zitten’ en onze verdere groei gaan blokkeren.¹⁹ Daarom komt er altijd ook een moment, al is het aan het eind van ons leven, dat we ze weer achter ons moeten laten. Onze hele levenscyclus is natuurlijk ook opgenomen in de Moeder Aarde matrix, een gigantische matrix, die ook de atmosfeer rondom ons bevat – de lucht die we inademen – en de inzichtbare energievelden die ons onafgebroken vormen en beïnvloeden. Dit is de reden waarom de

Schepping door de Godin niet iets is dat slechts één keer is gebeurd in een ver verleden, en van buitenaf is gerealiseerd, afgescheiden van de natuur. Deze – meer oorspronkelijke – vorm van Schepping is een continue proces dat altijd en overal plaatsvindt, van binnenuit, maar wel omhuld in matrixen.

Zowel het institutionele Christendom als de mechanistische wetenschap zijn grotendeels ontwetend geweest van de kracht van matrixen en zijn gevestigd op de idee dat het leven van buitenaf gecreëerd, geobserveerd en gecontroleerd kan worden. God had het aardse leven gecreëerd vanuit Zijn plek in de Hemel, en had daarna Zijn betrokkenheid bij het leven erg beperkt gehouden. En vanaf de Verlichting werd de rol van God overgenomen door materialistische, mechanistische wetenschappers, in die zin van dat zij ook geloofden dat zij de wereld van buitenaf konden observeren, analyseren en controleren – een levensbeschouwing die helaas ook in onze tijd nog wijdverbreid is. Het hoeft nauwelijks betoog dat het mannelijke, hiërarchische denken hierin altijd een centrale rol heeft gespeeld. Direct verbonden hiermee is het dualistische wereldbeeld, dat ook vanuit het Christendom werd doorgegeven aan de mechanistische wetenschap. Meer over dit dualistische wereldbeeld verderop in dit artikel.

Zoeken naar het Heilige Land

Op een negatieve manier wordt het belang van het Godinnenerfgoed nog aangetoond door haar afwezigheid. Toen de binnendeurs religie van het institutionele Christendom aan de ene kant de mensen had overtuigd dat de heilige orde alleen buiten deze wereld bestond, ver weg in de Hemel, en de mechanistische wetenschap aan de andere kant hen had overtuigd dat de materiële wereld de enige werkelijkheid was waarvan het bestaan bewezen kon worden, bleef er geen ruimte meer over in de menselijke geest om nog een innerlijke verbinding te maken naar het omringende Heilige Landschap. Maar de mensen vergaten dit niet helemaal, want deze verbinding, hoe onbewust die ook was, moest deel blijven van hun leven. Zij konden niet ontsnappen aan het feit dat zij niet alleen ooit waren geboren uit hun moeder's baarmoeder, maar in hun levensproces werden zij ook onophoudelijk gevoed (biologisch, psychologisch en spiritueel) door het grotere lichaam van het landschap om hen heen. Hoewel zij zichzelf wellicht bewust boven de natuur verheven waren gaan voelen, onafhankelijk ervan, op een onbewust niveau bleven ze waarnemen dat er iets essentieels in hun leven ontbrak. Niet wetend dat wat zij verloren

hadden in feite intern was, ervaarden zij dit als een vaag soort rusteloosheid, die hen ertoe dreef om extern ergens op deze planeet te gaan zoeken naar het ontbrekende element. Dit is wat mensen heeft geïnspireerd om te zoeken naar het aardse paradijs, en hopelijk dit ook te vinden; om het ‘verloren paradijs’ te herontdekken. Dit genereerde, bijvoorbeeld, ook de Christelijke idee van Israel als het Heilige Land, dat door Christenen verondersteld werd de enige belichaming te zijn van het heilige landschap op deze planeet (net zoals ze geloofden dat Jezus de enige Zoon van God was). Maar dit was slechts een substituut ter vervanging van het ‘echte ding’ – in hun directe omgeving – waar ze het contact mee hadden verloren...

Dit soort rusteloosheid is ook één van de drijvende krachten geweest achter de imperialistische ‘Ontdekkingsreizen’, zoals die van Columbus. Indertijd voelden vele Europeanen zich gedreven om te ontsnappen uit de wereld waarin ze leefden en af te varen naar onbekende plekken heel ver weg, vanuit de hoop dat zij een betere wereld konden creëren in hun nieuw gevonden habitat, die ze op collectieve wijze hadden aangeduid met de veelzeggende naam ‘de Nieuwe Wereld’. Maar helaas waren ze waren blind voor het feit dat de inheemse volkeren waar ze mee in aanraking kwamen nog steeds de innerlijke verbinding met het heilige landschap voelden (zoals, bijvoorbeeld, is verwoord door de inmiddels beroemde ‘Native American’ Chief Seattle, zie verderop hierover). Zoals bekend, werden ze gedreven om deze inheemse culturen te vernietigen en tegelijkertijd de nieuwe plek die ze hadden gevonden te transformeren in een plek die wel heel erg veel leek op de plek die ze in hun rusteloosheid achter zich hadden gelaten. Kortom, hun rusteloosheid bleef bestaan. Het moest tot in onze tijd wachten om ons op pijnlijke wijze te laten realiseren wat voor een enorm grote kans we hebben laten liggen in die koloniale dagen om ons te herverbinden met onze eigen verloren wortels!²⁰

Het herwaarderen van de kracht van het landschap

De ervaring van volledig ingebed zijn in het levensproces is niet iets van het verre verleden: ondanks de millennialange strijd tegen het Godinnenerfgoed, leeft het voort and kan het nog steeds worden ervaren in onze tijd.²¹ Op sommige (heilige) plekken kan het krachtiger worden ervaren dan op andere. Het kan een bezoeker aan locaties uit de Steentijd nauwelijks zijn ontgaan dat de mensen die deze hebben gecreëerd de voorkeur gaven aan locaties met indrukwekkende uitzichten over de wijde omtrek. Een veelzeggend inzicht van Henry Corbin, een 20ste eeuwse

kenner van de Islam en Soefi cultuur, is erg nuttig hier: ‘Corbin zegt dat het woord ‘tempel’ oorspronkelijk verwijst naar een hoge structuur van waaruit iemand rondom kon zien, over grote afstanden. Het omvatte echter ook het gevoel dat het ‘rondom, ver weg’ ook jou zag.’²² Met andere woorden, de tempel was oorspronkelijk een onderdeel van een buitendeurs religie of spiritualiteit die hielp om de mensen bewust te maken van de heilige omgeving, en – belangrijker – er was ook een wederzijds proces tussen hen en die omgeving. Deze omgeving was niet dood, maar heel erg levend, want die was zich zelfs bewust van menselijke aanwezigheid!

Ik heb veel goede illustraties van Corbin’s oorspronkelijke tempel concept gezien ver weg van de warme, droge streken in het Midden Oosten die hem hebben geïnspireerd tot zijn inzicht: in de natte, heuvelachtige en bergachtige streken van Ierland. Ik kwam een mooi voorbeeld tegen in County Sligo, bij de ‘megalithic cemetery’ Carrowmore, een plek met heel veel vondsten uit de Steentijd. De centrale rituele plek, waar diverse steencirkels en dolmens zijn gebouwd, ligt op een hoge plek, een heuvel, die aan de meeste kanten een spectaculair uitzicht biedt over een wijde vallei tot aan de omringende bergen in de verte. Het is interessant dat al die bergen ook megalithische constructies blijken te hebben op hun toppen. De meesten zijn nauwelijks zichtbaar in de verte, maar de ‘cairn’ van ‘Meave’s Tomb’ op de nabijgeleden berg Knocknarea is wel goed zichtbaar. Het tempel complex beperkte zich dus niet tot de steenconstructies op de heuvel van Carrowmore, maar bleek het hele omringende landschap te omvatten. En daarbij moeten we ons dus realiseren dat het inclusieve ‘rondom, ver weg’ ook let op onze aanwezigheid! Is er een betere manier om ons ecologisch bewust te maken?

Een archeoloog die de rondleiding verzorgde op de locatie toen ik die bezocht, legde uit dat er bewijs is dat ‘s nachts vuren werden aangestoken op al de omringende bergtoppen, die uiteraard zichtbaar waren vanaf Carrowmore. Dit betekent dat voor de Steentijd mensen het opgenomen zijn in het landschap ook de overkoepelende nachtelijke hemel omvatte. Dat de Steentijd tempels inderdaad zich uitstrekten over het hele landschap wordt bevestigd door de wijze waarop megalitische stenenconstructies in de regel heel precies in relatie tot het landschap zijn neergezet – niet alleen in relatie tot het landschap overdag maar ook tot het nachtelijke landschap, dat zich bij helder weer uitstreckte tot de altijd in beweging zijnde koepel van zacht maan- en sterrenlicht.

Inheemse culturen en de moderne wetenschap

Verslagen van nog steeds levende inheemse volkeren over de hele wereld suggereren dat dit soort evaring van een omgeving die zich bewust is van onze menselijke aanwezigheid ooit een wijdverbreide realiteit moeten zijn geweest, en niet beperkt tot specifieke heilige tempel locaties. In de documentaire *Innsaei*, bijvoorbeeld, wordt vermeld dat de Polynesiërs zich tot in recente tijden op intieme wijze verbonden voelden met hun omgeving. Zij konden over grote stukken van de Grote Oceaan varen zonder ooit verdwaald te raken (en zonder land in zicht), terwijl ze alleen de kennis gebruikten die hen oraal was overgeleverd. En nog belangrijker was dat hun vaardigheden afhankelijk waren van een gevoelige en wederkerige communicatie met de omringende natuur – het soort communicatie dat de meeste moderne Westerse mensen verloren hebben.²³ Een andere sprekend voorbeeld wordt gegeven door Laurens van der Post, toen hij sprak over zijn ervaring met de Zuid-Afrikaanse Bushmen (die tegenwoordig San worden genoemd): ‘Er was nergens in de uitgestrekte woestijn, bossen en bergen van Afrika waar hij zich alleen voelde, zonder gezelschap en onopgemerkt. (...) Ik herinner me hoe de Bushmen die ik kende in de centrale woestijn mij vaak rijk voorkwamen op een manier waarin wij arm waren, en hoe zij, hoewel praktisch naakt, zich gekleed en levendig bewogen in hun eigen directe ervaring en begrip voor het leven. Waar zij ook heen gingen, zij leken zich nooit vreemden te voelen, maar gekend op een manier waarop wij al lang zijn opgehouden om ons gekend te voelen.’²⁴

Chief Seattle’s visie op het leven, die is vastgelegd in het midden van de 19^e eeuw, wijst erop dat ook de stammen van de ‘Native Americans’ zich nog bewust waren van deze wederkerige relatie tussen mensen en hun leefomgeving. Zoals bekend is, wees hij de *White man* erop dat hij niet het web van het leven zelf weefde en dat hetgeen hij het web aandeed ook zichzelf aandeed. Al deze voorbeelden maken duidelijk dat de wederkerige relatie met de omgeving ook een grote *overlevingswaarde* heeft.

Het is de moeite waard om te vermelden dat de Steentijd conceptie van het heilige ook is herontdekt door hedendaagse wetenschappers. Duane Elgin, bijvoorbeeld, heeft betoogd dat de nieuwste wetenschappelijke inzichten de spirituele visie op het leven uit de wijsheidstradities bevestigen. Zij openen onze ogen opnieuw voor het feit dat we in werkelijkheid leven in een *levend universum*, en dus niet in dood universum zoals de mechanistische wetenschap ons lang heeft laten geloven. Wetend wat voor

ingrijpend effect dit heeft op ons zelfbeeld, komt hij tot de volgende centrale stelling: *wie we zijn hangt direkt af van waar we zijn.*²⁵ Thomas Berry's bekende krachtige stelling dat het universum geen collectieve van objecten is, maar een communiceren van subjecten, drukt een vergelijkbare visie uit. Met andere woorden, we staan op een wederkerige manier in relatie tot het universum.

De Drievoudige Godin en het Taoïsme

We moeten ons realiseren dat Elgin's stelling verwijst naar een *hier-en-nu* ervaring, naar een bewust zijn van waar we ons bevinden zowel in een ruimte- als in een tijdsperspectief. De ruimte en tijd kwaliteit van de matrix wordt prachtig en krachtig uitgedrukt door het oude concept van Drievoudige Godin. Wat de tijd betreft vertelt dit concept ons dat Moeder Natuur, inclusief ons eigen individuele leven, zich altijd cyclisch beweegt door Haar seizoenen. Wat de plaats betreft, vertelt het ons dat de wereld om ons heen altijd is verbonden met een onderwereld en bovenwereld. Daarnaast vertelt het ons ook dat dualistische spanningen die in het leven naar boven komen – tussen licht en donker, geest en materie, goed en kwaad, etc. – altijd worden overstegen door een derde factor, die beide polen met elkaar verenigt. Kortom, een heel rijk concept.

Adam McLean heeft betoogd dat de drievoudigheid van de Godin beschouwd moet worden vanuit deze capaciteit van het verenigen van tegengestelden of dualiteiten.²⁶ Het is ironisch, maar tegelijk ook heel droevig, dat de masculiene religies van het Judeo-Christelijke erfgoed – die weliswaar hebben getracht de drievoudigheid van de Godin te transformeren tot de Drie-eenheid van Vader-Zoon-Heilige Geest – deze capaciteit in belangrijke mate hebben gemist. Ze zijn gevormd door en belast met het dualistische denken, en zijn door de eeuwen heen nooit gestopt met hun pogingen om alle sporen van Godinverering uit te roeien – onbewust van het feit dat juist het Godinnerfgoed hen had kunnen helpen om de last van hun dualistische denken te overstijgen!

Het is interessant dat het concept van de Drievoudige Godin ook uitdrukking heeft gekregen in het Oosten, in het Taoïsme. In het bekende Yin-Yang symbool komen de polen van het vrouwelijke en het mannelijke voort uit een derde factor, de Tao of Dao, en worden ze ook daardoor bij elkaar gehouden. Sukie Colegrave heeft de connectie tussen het Taoïsme en het Godinnerfgoed duidelijk gemaakt in haar boek *The Spirit of the Valley*. Zij beschrijft hoe oorspronkelijk het leven geregeerd werd door de Grote

Moeder of Grote Godin. In de geschriften van het oude China werd deze Godin aangeduid als de Tao, het onbeschrijfbaar principe dat meestal wordt vertaald als *de Weg*: 'De Godin is het vat dat de Kosmos, de Dao, of het verenigende principe, bevat and genereert, waardoor het kinderlijk bewustzijn van de mensheid wordt beschermd en geleid.' Deze Godin of Grote Moeder omvatte zowel het vrouwelijke als het mannelijke: 'Morfologisch wordt de Godin meestal gepersonifieerd als vrouwelijk, en toch is Zij ook heel duidelijk mannelijk, of, ten minste, bevat Zij de zaden van een onderontwikkeld mannelijke principe. In de Chinese mythologie is Zij Yin-Yang voor hun scheiding in Yin en Yang.'²⁷

Dit principe is krachtig verwoord in hoofdstuk VI van de Tao Te Ching:

De Geest van de Vallei gaat nooit dood.
Zij wordt het Mysterieuze Vrouwelijke genoemd.
En de deuropening naar het Mysterieuze Vrouwelijke
Is de basis van waaruit de Hemel en de Aarde ontsprong.
Zij is altijd in ons aanwezig;
Put er uit als je kan, Zij droogt nooit op.²⁸

Ik denk dat dit soort spirituele ervaring heel goed aansluit bij Corbin's concept van de oorspronkelijke tempel dat we hierboven hebben genoemd: vanaf de hoge plaats in het landschap kijken we uit over de vallei, en voelen we ons opgenomen in het alles doordringende 'Mysterieuze Vrouwelijke'. Net als het Godinnenerfgoed, richt de spiritualiteit van het Taoïsme eerst onze aandacht op het buitenleven, op het omringende landschap waarvan we volledig afhankelijk zijn, en verbindt het dan met het leven binnen in ons. Maar in feite staat hier de buitenwereld natuurlijk nooit los van de binnenwereld.

De dualistische strijd

Het is geen toeval dat de dualistische visie op het leven op de voorgrond werd geplaatst in de Westerse cultuur toen het Godinnenerfgoed naar achtergrond werd geduwd. De wortels van de scheiding van absolute tegengestelden gaan terug tot de Mesopotamische mythe van Tiamat en Mardoek die we eerder hebben vermeld. Het lukte het absolute Goed om zichzelf boven de natuur uit te tillen, en vanuit deze verheven positie het absolute Kwaad te associëren met de Natuur die hiërarchisch ook duidelijk op een veel lagere plek werd geplaatst. Hier zat natuurlijk ook een

patriarchaal element in, want het Goede werd gelijkgesteld met het mannelijke en het Kwade met het vrouwelijke. Toen is de basis gelegd voor de opvatting – die tot op de dag van vandaag is blijven voortleven – waarin ‘harde’ kwaliteiten zoals onafhankelijkheid, competitie, strijd en nemen van anderen als mannelijk werden beschouwd, en ‘zachte’ kwaliteiten zoals verbondenheid, samenwerking, zorg en geven aan anderen als vrouwelijk werden beschouwd.

Het is bekend dat dit dualisme zich later zelfs nog prominenter manifesteerde in de Perzische religie van het Zoroastrisme, waarin de centrale focus was gericht op de strijd tussen Ahura Mazda en Ahriman, die het absolute Goed en absolute Kwaad vertegenwoordigden. Het is ook bekend dat de ideeën van deze religie een grote invloed hebben uitgeoefend op de dualistische visie van het Judeo-Christelijke erfgoed.

In dit stadium had de dualistische strijd echt het contact met de diepere bron in de Natuur verloren, en werden bevolkingsgroepen of hele volkeren continu aangezet om de strijd aan te binden met andere bevolkingsgroepen of volkeren, waarbij beide zijden hun negatieve gevoelens op de anderen projecteerden. Het fenomeen van de grootschalige oorlogsvoering, zoals die is opgetekend in de geschiedenisboeken en zoals die tegenwoordig nog steeds in het nieuws komt, werd toen geboren. Na de opkomst van het seculiere wereldbeeld, werd deze dualistische visie op het leven in 17^e eeuw gecontinueerd en zelfs gelegitimeerd door filosofen zoals Thomas Hobbes die de ‘natuurlijke staat’ van de mensheid gelijkstelde met een oorlog van allen tegen allen. En vanaf de 19^e eeuw en verder werd door het (neo-)Darwinisme, vormgegeven door de volgelingen van Darwin, onze natuurlijke staat als een ‘gevecht om het bestaan’ bevestigd. Als zij gelijk hebben, dan is er weinig hoop voor een betere wereld. Door te suggereren dat strijd altijd het belangrijkste deel van onze menselijke natuur is geweest, vertellen zowel de seculiere filosofie als deze vorm van wetenschap ons dat elke poging om hier bovenuit te stijgen – om vreedzaam te worden – vrij vruchteloos moet blijven. Maar ik hoop dat het in de voorgaande pagina’s van dit artikel al duidelijk is geworden dat de Hobbesiaanse and (neo-)Darwiniaanse theorieën ons niet het hele verhaal hebben verteld.

Het is interessant dat de Engelse bioloog Rupert Sheldrake, die bekend is van zijn ideeën over de morfische velden, de materialistische wetenschapsopvatting en de Darwinistische ideeën heeft verbonden – weliswaar in een negatieve zin – met het Godinnenerfgoed. Hij is ervan

overtuigd dat sinds de materie was doodverklaard in de 17^e eeuw, het Godinnenerfgoed voortleefde in de materialistische wetenschap als ‘een onbewuste cultus van de Grote Moeder’. Volgens Sheldrake was in dit soort wetenschap een religious spanningsveld aanwezig, waarin de rol van de mannelijke God werd ontkend en het Godinnenerfgoed had kunnen overleven. Volgens hem ontkent de materialistische wetenschap de rol van God de Vader – ‘de Hemelgod, de Hemelse Schepper’ – volledig en beperkt ze haar wereldbeeld tot de materie, of Moeder Natuur. Voor Sheldrake is Darwin hier een heel goed voorbeeld van: zijn evolutietheorie ‘behelst een vrij sterke en expliciete verwerping van het idee dat God de Hemelse Ingenieur alle vormen van leven heeft gemaakt en ontworpen’ – en door de natuur te personifiëren, was zij de Grote Moeder voor hem. Sheldrake voegt hieraan toe, dat de latere Darwinisten en Sociaal-Darwinisten eenzijdig het destructieve aspect van de Moedergodin hebben benadrukt.²⁹

We moeten nooit vergeten dat deze materialistische en Darwiniaanse strijd om het bestaan ooit is voortgekomen uit een strijd tegen de krachten van de bezielde Natuur: tegen het Godinnenerfgoed dat zich uitdrukte via het menselijke lichaam en het grotere lichaam van het landschap.

Het balanceren van onze dubbele natuur

Het overstijgen van onze dualistische levenshouding betekent paradoxaal genoeg het volledig accepteren van onze dubbele natuur. De Nederlandse antropoloog Jan van Baal heeft betoogd dat deze dubbele natuur iets essentieel menselijks is: aan de ene kant zijn we onlosmakelijk verbonden met het universum, omdat we eruit voortkomen, en aan de andere kant als subject confronteren we het, stellen we er ons tegenover op.³⁰ We kunnen in dit spanningsveld ook het Yin-Yang principe herkennen: de verbondenheid met het universum geeft uitdrukking aan het vrouwelijke, en het afgescheiden subject aan het mannelijke.

Een ander woord voor het subject dat zich tegenover de wereld plaatst is natuurlijk *het ego*. De Engelse psycholoog Steve Taylor heeft op overtuigende wijze betoogd dat de dominantie van het menselijk ego waarschijnlijk niet veel verder teruggaat in de tijd dan 4000 v. Chr, toen het onze levens begon te domineren door wat hij een *ego-explosie* heeft genoemd. Hij heeft laten zien dat deze ego-explosie ervoor gezorgd heeft dat Westerse mensen in toenemende mate erg ongebalanceerde en rusteloze levens zijn gaan leiden, waarvan de destructieve resultaten een kritische

grens hebben bereikt in onze tijd en dringend om verandering roepen.³¹ Dit is in essentie de crisis die ons confronteert in zijn verschillende vormen. De overtuiging dat we ons boven de Natuur kunnen verheffen, in een poging om deze van buiten onder controle te krijgen, is een uitdrukking van deze egocentrische levensopvatting en is een centraal element in deze crisis.

Volgens Rebecca Orleanne hebben vrouwen hun dubbele natuur altijd op een veel intiemere wijze ervaren dan mannen, vanwege hun maandelijks cycli. Daarom kunnen zij een belangrijke bijdrage leveren aan het wakker schudden van een nieuw, gebalanceerd bewustzijn in alle mensen. Zij ziet een directe link tussen de vrouwelijke maandelijks cycli en het proces van ademen, omdat beiden voortdurend het leven vernieuwen, door het oude naar buiten te laten gaan en het nieuwe naar binnen te laten vloeien.³² In dit opzicht is de huidige populariteit van mindfulness en meditatie, waarin er veel aandacht is voor bewustwording van het ademhalingsproces, een hoopvol verschijnsel!

Het balanceren van onze dubbele natuur in onszelf en het leven in harmonie met de omringende Natuur en het Universum zijn wederzijds met elkaar verbonden. In feite maakt niet uit aan welke ‘kant’ we beginnen met dit balanceren. De ‘andere kant’ wordt vanzelf meegetrokken in het proces. In tegenstelling tot de (nog steeds populaire) 17e eeuwse filosoof Thomas Hobbes, die – zoals we eerder hebben vermeld – indertijd het idee heeft verspreid dat we in onze natuurlijke staat wezens zijn die altijd met iedereen in oorlog zijn, denkt bijvoorbeeld de hedendaagse Engelse spirituele schrijver William Bloom dat wij in onze natuurlijke staat juist wezens zijn die ernaar neigen om goed te doen en te geven aan anderen. Wat dit betreft is er toch we iets veranderd sinds de 17e eeuw. Volgens Bloom ligt onze natuur op één lijn met de essentieel welwillende aard van het omringende universum: ‘Niettegenstaande het vreselijke lijden en de angst die sommigen moeten verdragen, en niettegenstaande de soms occasionele hardheid van de natuur, is er iets essentieel goeds aan het hele proces van het bestaan.’³³

Steeds meer mensen blijken overtuigd te raken van de inherente goedheid van de mens. De Nederlandse onderzoeker naar ‘duurzaamheid van binnenuit’ Annick de Witt geeft haar positieve visie op de mensheid als volgt weer: ‘Ik twijfel er niet aan dat mensen intrinsieke goede wezens zijn – ook niet in het aangezicht van de bijna-niet-te-bevatten verschrikkingen die we elkaar aandoen, overal op de planeet, ten alle tijden. (...) Het kwaad in de wereld is geen uitdrukking van onze ware natuur. Het is een

uitdrukking van datgene wat tussen onze ware natuur en ons dagelijkse, wereldse zelf in staat – het ego.’³⁴

De Amerikaanse psycholoog Dacher Keltner heeft een boek gewijd aan dit thema, getiteld *Born to be Good*.³⁵ Het is interessant dat hij ook de kracht van het landschap onderkent. Hij beschouwt het gevoel van ‘ontzag’ (het Engels ‘awe’ drukt fonetisch precies de momenten uit die ons sprakeloos laten reageren met ‘oohh’) – dat we in verschillende contexten kunnen ervaren maar soms ook wanneer we worden geconfronteerd met een majeusteut landschap – psychologisch heel belangrijk. Volgens hem is: ‘ontzag (...) het gevoel van in de aanwezigheid zijn van iets groots dat je begrip van de wereld overstijgt.’ Hij voegt eraan toe dat wetenschappelijke studies hebben aangetoond dat ontzag ‘mensen tot samenwerking, tot het delen van bronnen, en tot opoffering voor anderen brengt, allen vereisten voor ons collectieve leven. (...) In de aanwezigheid zijn van grootse dingen roept een meer bescheiden, minder narcistisch zelf op, dat een grotere vriendelijkheid naar anderen toe mogelijk maakt.’³⁶

Vorbij aan de crisis reiken

Ik denk dat deze ervaringen van ‘ontzag’ gelijk gesteld kunnen worden met de matrix ervaringen waar we eerder over spraken, zoals die zich bijvoorbeeld manifesteren als de ervaring van volledig te zijn opgenomen in het landschap. Tezamen met andere positieve matrix ervaringen, kunnen deze een grote bijdrage leveren aan het wakker schudden van het diepere deel van onze geest dat millennialang heeft liggen slapen. Niet alleen zal dit ons helpen om ons menszijn te completeren door eindelijk het verwaarloosde Godinnenerfgoed van de vroege mensheid op te nemen in onze conceptie van ‘beschaving’. Belangrijker zelfs is dat het ons kan helpen ons egocentrische gevoel van afgescheidenheid, rusteloosheid en competitie te transformeren in een gevoel van verbondenheid, empathie en vrede – een positief, inclusief gevoel dat niet alleen uitreikt naar alle medemensen maar ook naar de rest van de Natuur. Wanneer dit op grote schaal gebeurt, zullen we ons eindelijk werkelijk thuis gaan voelen op Moeder Aarde!³⁷

Leiden, mei 2018

Noten

---

¹ Een vroegere, veel kortere versie van dit artikel was getiteld 'In den beginne was het landschap'. Deze titel was natuurlijk geïnspireerd op de bekend Bijbelse stelling 'In den beginnen was het Woord'. Er zijn pogingen ondernomen om deze stelling een nieuwe betekenis te geven door het Woord uit te leggen al een verwijzing naar de aanvang van het leven in het universum door vibratie. Maar in mijn visie kan deze stelling niet los worden gezien van de context van 'de religie van het boek', waarin de nadruk altijd heeft gelegen op woorden die op zichzelf heilig werden beschouwd. Met deze titel benadrukte ik het feit dat het leven lang voor de opkomst van het gesproken of geschreven taal is begonnen – en dat we altijd volledig zijn ingebed gebleven in het leven. In onze tijd herontdekken we dit feit en wat dit allemaal met zich meebrengt.

² Ik gebruik de term 'buitendeurs spiritualiteit' hier, terwijl ik mij volledig bewust ben van het feit dat de deur nog niet was uitgevonden in het Steentijd. Maar ik denk toch dat het een geschikte, korte term is om te verwijzen naar een spiritualiteit die ervaren wordt buiten gebouwen, onder de blote hemel, in tegenstelling tot de latere binnendeurs religies.

³ Steve Taylor, *The Fall. The Insanity of the Ego in Human History and the Dawning of a New Era*, O Books, Winchester 2005. Het valt mij iedere keer weer op dat mensen die in kleine gemeenschappen leven temidden van een overweldigende natuur in het algemeen veel vriendelijker en coöperatiever zijn dan mensen in stedelijke gebieden. Zulke ervaringen mogen dan geen wetenschappelijk bewijs leveren, maar voor mij zetten ze wel vraagtekens bij de idee dat mensen die ooit in stamverband 'dicht bij de natuur' leefden, oorlogszuchtige 'barbaren' zouden zijn geweest.

⁴ Zie bijvoorbeeld: Jared Diamond, *De wereld tot gisteren. Wat we kunnen leren van traditionele samenlevingen*, Spectrum, Houten 2013.

⁵ Meer over dit thema in mijn artikel *Het Heilige Huwelijk in de Steentijd*, dat gedownload kan worden van mijn website: <http://www.wimbonis.nl>. Hierbij een selectie van Meaden's boeken: George Terence Meaden, *The Goddess of the Stones. The Language of the Megaliths*, Souvenir Press, London 1991; George Terence Meaden, *The Stonehenge Solution. Sacred Marriage and the Goddess*, Souvenir Press, London 1992; Terence Meaden, *The Secrets of the Avebury Stones. Britain's Greatest Megalithic Temple*, Souvenir Press 1999. Via het Internet kunnen ook een aantal van zijn artikelen worden gedownload.

⁶ Zie: Walter L. Brenneman, Jr., 'The Holy Wells of Ireland', in James. A. Swann (ed.), *The Power of Place. Sacred Ground in Natural & Human Environments*, Gateway Books, Bath 1991, p. 134-153.

⁷ Proinsias Mc Cana, *Celtic Mythology*, Chancellor Press, London, 1997, p. 19, 25 en 92-93.

⁸ Barry Cunliffe, *The Celtic World*, BCA London, 1992, p. 72.

⁹ E. V. Walter, *Placeways. A theory of the Humans Environment*, The University of Carolina Press, Chapel Hill 1988, p. 14-15. (Eigen vertaling)

¹⁰ Annine van der Meer, *The language of MA the primal mother*, Pansophia Press 2013, p. 44.

¹¹ Jean Markale, *The Great Goddess. Reverence to the Divine Feminine from the Paleolithic to the Present*, Inner Traditions, Rochester 1999, p. 36-37.

¹² Annine van der Meer, *De Zwarte Madonna van Oer- tot Eindtijd. De Moeder van Donker en Licht en haar dochter Maria Magdalena*, Pansophia Press 2013, p. 59 and further.

¹³ Er zijn een groot aantal – voornamelijk feministisch geïnspireerde – boeken die naar mijn mening overtuigend hebben aangetoond dat dit het geval is.

¹⁴ Steve Taylor, *The Fall. The Insanity of the Ego in Human History and the Dawning of a New Era*, O Books, Winchester 2005.

-
- ¹⁵ Philip Slater, *The Glory of Hera. Greek Mythology and the Greek family*, Beacon Press, Boston 1962, p. 337 and further.
- ¹⁶ Riane Eisler, *The Chalice and the Blade. Our History, our Future*, Pandora, London 1990.
- ¹⁷ Anne Baring and Jules Cashford, *The Myth of the Goddess. Evolution of an Image*, Penguin, London 1991.
- ¹⁸ Joseph Chilton Pearce, *The Magical Child. Rediscovering Nature's Plan for Children*, Bantam Books, New York 1980, p. 18 e.v. (Eigen vertaling)
- ¹⁹ Volledigheidshalve is het goed om er op te wijzen dat er natuurlijk ook matrixen zijn die vanaf het begin negatief geladen zijn en beter zo snel mogelijk achter gelaten kunnen worden, omdat ze de groei juist in de weg staan – zoals een slecht gezin, een ‘verkeerde’ vriendenkring of hiërarchische machtsstructuren waarin individuele ontplooiing systematisch wordt gedwarsboemd. Ik dit artikel heb ik mij geconcentreerd op de positieve matrixen die ons (tijdelijk) helpen om te groeien.
- ²⁰ In mijn boek *Het voortleven van het Godinnenergoed* heb ik uitgebreider geschreven over het thema van de zoektocht naar het Heilige Land en haar meer seculiere vormen van expressie. Voor meer informatie hierover raadpleeg mijn website: <http://www.wimbons.nl>.
- ²¹ Ik heb uitgebreid geschreven over het voortleven van het Godinnenergoed in mijn boek *Het voortleven van het Godinnenergoed*. Voor meer informatie hierover raadpleeg mijn website: <http://www.wimbons.nl>.
- ²² Ik haal Corbin aan uit een boek van Robert Sardello: *Love and the Soul. Creating a Future for Earth*, Goldenstone Press, Heaven and Earth Publishing & North Atlantic Books, Berkeley 2008, p. 132. (Eigen vertaling)
- ²³ Hrunn Gunnsteindottir and Kristín Ólafsdóttir, *InnSaei. The Power of Intuition*, 2016.
- ²⁴ Laurens van der Post, *The Voice of the Thunder*, William Morrow and Company, New York 1993, p. 74 and 132. (Eigen vertaling)
- ²⁵ Duane Elgin, *The Living Universe*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco 2009.
- ²⁶ Adam McLean, *The Triple Goddess. An Exploration of the Archetypal Feminine*, Phanes Press, Grand Rapids USA 1989, p. 10-12.
- ²⁷ Sukie Colegrave, *The Spirit of the Valley, Androgyny and Chinese Thought*, Virago, London 1979, p. 31. (Eigen vertaling)
- ²⁸ Arthur Waley, *The Way and Its Power. The Tao Te Ching and its place in Chinese thought*, Mandala Book, London 1977, p. 149. (Originally published in 1934.) (Eigen vertaling). Een andere interessante vertaling vond ik in het boek *Dao de Jing. A philosophical translation*, met vertalingen en commentaren van Roger T. Ames and David L. Hall (Ballantine Books, New York 2004):

The life-force of the valley never dies-
 This is called the dark female.
 The gateway of the dark female-
 This is called the root of the world.
 Wispy and delicate, it only seems to be there,
 Yet its productivity is bottomless.

Deze vertaling focust meer op de vrouwelijke seksualiteit dan op de buitenwereld van de natuur. Dit is hun commentaar: ‘In chapters 4 en 5, we have the Daoist celebration of the fecundity of emptiness. The underdetermined nature of experience, like a self-emptying flask

---

or a pair of bellows, makes it inexhaustibly productive. In this chapter and pervasively in the text, the image of the vagina is used as an analogy for this fertility.'

²⁹ Rupert Sheldrake, 'Evolutionary Habits of Mind, Behaviours and Form', p. 211

³⁰ Jan van Baal, *Man's Quest for Partnership. The Anthropological Foundation of Ethics and Religion*, Van Gorcum, Assen 1981, p. 312.

³¹ Steve Taylor, *The Fall. The Insanity of the Ego in Human History and the Dawning of a New Era*, O Books, Winchester 2005.

³² Rebecca Orleane, *The Return of the Feminine. Honoring the Cycles of Nature*, AuthorHouse, Bloomington 2010, p. 43, 48, 107.

³³ William Bloom, *The Power of Modern Spirituality. How to live a life of compassion and personal fulfillment*, Piatkus, London 2011, p. 34-15, 186. (Eigen vertaling)

³⁴ Froukje Jansen en Annick de Witte (e.a.), *Duurzaamheid van binnenuit. Hoe een nieuw, bruisend bewustzijn de wereld verandert*, Prometheus/Bert Bakker, Amsterdam 2015, p. 88-89.

³⁵ Dacher Keltner, *Born to be Good. The Science of a Meaningful Life*, W. W. Norton & Company, New York 2009

³⁶ Dacher Keltner, *Why do we feel Awe*, May 2016. Dit artikel staat online op de website van 'The Greater Good Magazine':

https://greatergood.berkeley.edu/article/item/why_do_we_feel_awe

³⁷ Het spreekt bijna vanzelf dat het – in navolging van andere denkers op dit gebied – waarschijnlijk juist is om in dit geval te spreken over het 'ons thuis gaan voelen in Moeder Aarde'.